

УДК 82.02

DOI 10.31654/2520-6966-2018-10f-91-150-155

К. П. Ісаєнко

кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Метамодерний вияв і літературний контекст розвитку сучасної української прози (на матеріалі роману А. Куркова "Сірі бджоли")

У статті розглянуто ідею метамодерного нового українського роману, особливості його формування, основні чинники та особливості літературного канону кінця ХХ століття. Аналізуються традиційні погляди на канон як репрезентацію визначених, естетично узагальнених та класифікованих суспільством текстів. З іншого боку, розглядається ідея перегляду канонічних творів та його залежність від низки позалітературних чинників.

Ключові слова: метамодерна проза, роман, канон, літературно-критичні школи, цінність, естетичне, позалітературні чинники.

Головним об'єктом уваги в даній статті є новий роман Андрія Куркова "Сірі бджоли" як знаковий текст нової української романістики із яскраво вираженими метамодерними ознаками. Здійснивши особисто україномовний переклад цього роману, як критик і аналітик маю можливість визначити певні тенденції розвитку української романної прози, оскільки саме глибоке занурення у текст дозволяє зробити певні аналітичні висновки.

Нова українська романістика періоду "військових реалій": література "травматичного досвіду". Як не прикро це визнавати, та безжодних перебільшень сьогодні, у ХХІ столітті, досвід України є унікальним і непересічним, коли водночас маємо історичний прецедент такої глобальної, державної, соціальної біди як війна, і разом з тим – спостерігаємо активний розвиток "літератури війни", що в принципі не властиво попереднім досвідам європейських країн [1] та їх літератур у ХХ ст., адже там була певна віддаленість у часі між війною як явищем і появою власне "воєнного наративу", "тексту війни". Відтак вже сьогодні маємо в українській сучасній прозі такі тексти, як-от С. Лойко "Аеропорт" (2015), Є. Положій "Ілловайськ" (2015), С. Жадан "Інтернат" (2017), А. Курков "Сірі бджоли" (2018), А. Цап'яченко "Стіна"

(2018). Всі вони мають низку нових генологічних особливостей, нарративної стратегії, змінюють власне жанрову дефініцію роману як такого [2].

Кілька слів щодо нової української прози назагал: сучасний розвиток повістувальних жанрів має нові міжсеміотичні дефініції, їх зв'язок із класичними вже усталеними жанрами, їх відповідність метамодерному зразку романного повістувального дискурсу. Аналіз літературних явищ, зокрема жанру нового українського роману, його відповідність усталеним уявленням і генологічному канону, існування поза каноном, сьогодні варто здійснити в контексті конкретних суспільно-політичних обставин, які, безперечно, справляють помітний вплив на формування і розвиток української прози в цілому.

Зміни парадигми розуміння жанру роману як окремого літературного явища представляє великий дослідницький інтерес для істориків і теоретиків літератури, оскільки його межі досі недостатньо зрозумілі і визначені, незважаючи на багатовікову історію його існування і широку поширеність. Намагаючись визначити особливості роману як жанру, різні групи вчених використовували різні підходи його дослідження. Тут треба згадати різні концепції різних відомих літературознавців (М. Бахтін, Д. Наливайко, Б. Корман, Т. Денисова та ін.), але жодна з них не буде вичерпною сьогодні, оскільки інтенсивно змінюється "тіло літератури" і його потреби, як і світ, який сприймає це "тіло тексту". Враховуючи міжсеміотичні зв'язки у культурі, що сьогодні є особливо помітним і знаковим, маємо справу із міграційними процесами в межах генології, що викликає особливу цікавість для досліджу також [3].

Окремої уваги вартує і метамодерний дискурс розвитку літературних дослідів. На початку 2018 року Л. Берукашвілі видає посібник "Все о Метамодернизме", у якому намагається проаналізувати логіку появи метамодерну як "чогось, що прийшло замінити постмодерн...", оскільки "світ як текст" та "інтернет-історія у пустоті..." вже не дають відповідей на поставлені питання, а головною метою метамодерну постає "спостереження історії як процесу". Відповідно – спостерігати і описувати – як головні ідеї метамодерну. Здається, надто близько до реалістичної традиції і методології, але – ні. Свідченням того, що метамодерний підхід в українському літературознавстві як аналітична парадигма якраз присутній і є на часі, постають такі ґрунтовні дослідження Т. Гундорової "Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми (Київ, 2013), що також засвідчує і за формою, і за змістом та напрямком аналітики, про те, що час постмодерних інтерпретацій художньої свідомості вичерпано й актуалізовано інакший

вектор бачення світу, а відтак – інакший тип свідомості, що відтворює цю реальність. У цьому ж напрямку бачимо і побутування теми реаліті-літератури і висхідних жанрів реаліті-роману, що прописано і досліджено у ґрунтовній новаторській роботі О. Михеда "Бачити щоб бути побаченим: реаліті-шоу, реаліті-роман та революція он-лайн" (Київ, 2016).

У контексті всього вищесказаного, роман А. Куркова постає як своєрідний "експеримент опису", що має у собі водночас ознаки таких різновидів роману як роман-сповідь, роман-щоденник, роман-медитація [4].

В основі сюжету – життя звичайного чоловіка, "маленької людини" Донбасу у сірій зоні, тобто селі Стародуболугівка, яке за іронією долі залишилося як своєрідна водороздільна територія між двома воюючими сторонами: українською армією і російськими найманцями та сепаратистами. Фактично, роман має одного головного героя, Сергія Сергійовича, чоловіка 49 років, довкола долі якого і розвивається вся дія. Він має специфічне хобі – бджолярство. Невеличка пасіка – це власне те, що тримає його у покинутому селі. Втім, є ще один персонаж – Пашка, його "ворог дитинства". Власне, увесь сюжет роману – це мандрівка головного героя і його пасіки, що вмістилася в один причіп, всією Україною. Включно з Кримом, оскільки саме туди попрямував головний герой у пошуках колишнього давнього друга, також бджоляра, Ахтема. Цікавим тут є те, що роман презентує читачеві зовсім інше бачення війни у звичайному житті. Геть не таке, як-от обиватель сприймає з новин, соцмереж, медіа. А відтак і насильство, війна, смерть, втеча постають геть інакше.

У цьому сенсі методологічно виправданим є звернення до роботи сучасної дослідниці теми насильства Дж. Батлер (одна з провідних фігур у гендерній теорії та сучасній філософії). Її робота "Фрейми війни" містить аналіз сучасних західних форм ведення військових дій, зокрема вивчаючи, як медіа зображають державне насильство. Від цього зображення залежить розуміння самого людського життя, яке відповідно до заданої рамки (фрейму) може розглядатися як варте чи не варте проживання. Книжка складається із п'яти есе, присвячених візуальним образам з Абу-Грейбу, поезії з Гуантанамо, європейській політиці щодо імміграції, ісламу, а також дебатам навколо концепцій нормативності та ненасильства. Книга Дж. Батлер це цикл теоретичних лекцій, прочитаних в Каліфорнії протягом 2004–2008 років, вона побудована на критиці тодішніх військових конфліктів, а також ставлення до мігрантів. Історія і образи

"українського" конфлікту в цю книгу не входять, однак аналіз подій війни в Афганістані дозволяє задатися питаннями, важливими й актуальними, в першу чергу, для нас – від трансляції параду полонених в ДНР до актів насильства в Києві.

У процесі роботи з перекладом роману А. Куркова українською мовою постала відчутна потреба текстологічного і поетикального аналітичного порівняння цього твору з іншими, у яких також висвітлюється ця болюча тема. Як наслідок, ознайомившись з усіма вищевказаними текстами, є підстави стверджувати, що маємо в українській сучасній літературі появу потужного сегменту художньо-документального, документального, біографічного та соціально-психологічного роману війни, який потребує досліді і класифікації. Особливо цікавим тут видається можливість врахування "аналітики автора", коли можна реально залучити творця тексту до розмови про власне текст і задум, що передбачає герменевтичний аналіз текстів як зближення "образів автора і тлумача", що витворює своєрідний дискурс між "горизонтами сподівань".

У понятті "горизонту сподівань" (за теорією Г. Яусса та Г. Гадамера), виділяємо подвійність сутності і функції поняття, поєднання яких витворює цілісність рецепції: у внутрішньому плані – це заковані у певних творах естетичні настанови, прикмети, цінності та відхилення від таких або подібних попередніх норм, які визначають його естетичну сутність. У зовнішньому – історична, соціологічна, екзистенційна зумовленість читацького сприйняття. У аналітиці образних романів це значуще для формування певного уявлення, ейдосу, виростання його у бачення "іміджу про себе", тобто маємо імагологічний (іміджевий) аспект досліді. І стосується він як автора, так і його персонажів. Цікавою за сюжетом у цьому сенсі є лінія з родиною кримли (кримських татар), які у романі постають як приклад взаємодії корінного населення із окупаційною владою Криму. Вбитий без суду і слідства Ахтем, забране майно, ув'язнений його син і втеча доньки на територію Великої України – це все історія не лише однієї сім'ї, це все уособлення життя під окупацією ворога. Автор ніби відсторонено показує, як реагує на таку несправедливість його персонаж, підводить до висновків читача крізь призму його обурення і страхів. У цьому ж контексті досить гостро звучать і питання національної нерівності як наслідок життя в окупації. І ця тема властива не тільки роману А. Куркова, вона яскраво виписана практично у всіх "романах воєнних реалій" в Україні. Тут якраз і актуалізовано проблему книги Дж. Батлер про взаємодії різнопланового національного бачення себе у світі, про теорію насильства і ненасильницької взаємодії. Детальне вивчення текстів тільки підтверджує цю думку.

Виходячи таким чином на досить широке поле текстів, близьких за тематикою, проблематикою, бачимо, що можна, послуговуючись методами комплексного аналізу порівняльної типології в межах інтегральної компаративістики дослідити і проаналізувати реалізацію авторського задуму у межах білігвістичного тексту (у більшості випадків – твори писалися російською і одразу перекладалися українською мовою), а також відстежити особливості вияву авторської позиції, позаяк у більшості випадків – визначені твори є дебютними, написані або журналістами, або очевидцями і учасниками подій (категорія "нового автора", хто він?) Використовуючи герменевтичний підхід, виникає питання про те, що слід бачити за текстом (автор-особистість, сучасна епоха, культурна традиція тощо), а це вимагає використання інтерпретаційної методології на рівні рецептивної естетики, що є одним з подальших напрямків нашої роботи.

Послуговуючись вказаними вище ґрунтовними теоретичними працями науковців стосовно теорії жанру роману зокрема, сучасна українська проза потребує визначення і дослідження специфіки жанрової реалізації текстів. Тоді як поєднання в межах одного твору таких різновидів роману як роман-смс, роман-сповідь, роман-репортаж, роман-інтерв'ю дозволяє простежити особливості реалізації генологічного канону із наративної манерою окремих текстів. Визначені тексти мають і специфіку реалізації жіночих образів у їх архетиповому, глибинному сенсі у контексті воєнних реалій (жінка-мати, вдовиця, наречена, жінка-воїн, дівчина-сирота, жінка-лікар, біженка тощо).

У великому контексті розвитку української сучасної прози XXI ст. назагал та у співвіднесенні художнього і документального начал у межах окремих текстів, простежуються особливості інтерпретаційного поля категорії історичного у контексті художнього матеріалу, завдяки аналізу синхронічного та діахронічного зрізів у тексті.

Замість висновків зазначу, що сьогодні читач у шаленому світі активно змінюваних цінностей і парадигм вчиться усього: вживати в умовах, не придатних для нормального життя, тим не менш – зосереджено читати, схоплювати текст і контекст, вписуватися чи випадати з нього, бачити людинознавчий бік літератури, перекладати з мови на мову і з культури на культуру, шукати відповіді на вічні питання щодо себе і світу, зрештою, щоб розуміти, що на деякі з них можна відповісти хіба що власним життям. Тому багатовекторність і видозмінність роману як пластичного метамодерного жанру сьогодні є варіацією не стільки сучасних жанрових модифікацій, скільки множинності бачення "сірої" реальності, до якої не можна бути готовим, але яку ми маємо як факт пізнання.

Література

1. Блум Г. Страх влияния. Теория поэзии. Карта перечитывания / Херолд Блум; пер. с англ. С. А. Никитин. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1998. 352 с.
2. Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох / Гарольд Блум; пер. з англ. під загальною редакцією Р. Семківа. Київ: Факт, 2007. 720 с.
3. Бернадська Н. І. Український роман: теоретичні проблеми та жанрова еволюція: монографія. Київ, 2004. 368 с.
4. Курков Андрій. Сірі бджоли. Серія "Великий роман" / перекладач Катерина Ісаєнко. Харків: Видавництво "Фоліо", 2018. 304 с.

References

1. Blum G. Strah vliyaniya. Teoriya poezii. Karta perechityvaniya / Herold Blum; per. s angl. S. A. Nikitin. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta, 1998. 352 s.
2. Blum G. Zahidnij kanon: knigi na tli epos / Garold Blum; per. z angl. pid zagalnoyu redakciyeyu R. Semkiva. K. : Fakt, 2007. 720 s.
3. Bernadska N. I. Ukrayinskij roman: teoretichni problemi ta zhanrova evolyuciya: monografiya. K., 2004. 368 s.
4. Kurkov Andriy. Siri bdzholi. Seriya Velikij roman / perekladach Katerina Isaenka. Harkiv: Vidavnictvo "Folio", 2018. 304 s.

Е. П. Исаенко

кандидат филологических наук, доцент кафедры славянской филологии, компаративистики и перевода Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

Метамодерный и литературный контекст развития современной украинской прозы (на материале романа А. Куркова "Серые пчелы")

В статье рассмотрено идею метамодерного нового украинского романа, особенности его формирования, основные факторы и особенности литературного канона конца XX века. Анализируются традиционные взгляды на канон как репрезентацию избранных, эстетически обобщенных и классифицированных обществом текстов. С другой стороны, есть идея пересмотреть канонизированные произведения и его зависимость от ряда внелитературных факторов.

Ключевые слова: метамодерная проза, роман, канон, литературно-критические школы, ценность, эстетическое, внелитературные факторы.

К. P. Isaenko

Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Slavic Philology, Comparative Studies and Translation of the Nizhyn Gogol State University

The article deals with the researches the main factors and peculiarities of literary canon formation. Traditional views on canon as the representation of the texts defined, aesthetically generalized and classified by the public are analyzed. On the contrary, the ideas of the revision of canonical texts and stressed on its dependence on set of non-literary factors.

Key words: metamodern, novel, canon, literary schools, value, aesthetic, non-literary factors.